

II. Viyana Kuşatması Sonrası Türk-İngiliz İlişkileri

Selim Hilmi ÖZKAN*

Özet: İngiltere'nin Osmanlı ile ilk münasebetleri XIV. asrın sonları ile XV. asrın başlarında ticari ve iktisadî alanda olmuştur. İngiltere, Osmanlı Devleti'nin 1683 II. Viyana kuşatmasından sonra batı ile savaştığı dönemde, tarafsız kalmayı tercih etmiştir. Ama buna rağmen, Fransa ile aralarındaki düşmanlıktan dolayı Osmanlı ile Avusturya arasındaki savaşın bitmesi ve Avusturya'nın Fransa'ya karşı daha serbest hareket edebilmesi için büyük gayret göstermiştir. Osmanlı coğrafyasında ticari faaliyetlerden ziyade siyasi çalışmaları ile tanınan İngiliz büyük elçisi William Trumbull (1686-1691) İngiltere'nin menfaatleri icabı savaşın bitmesi için büyük gayret göstermiştir. Trumbull'un yerine atanan ve Karlofça Anlaşmasının imzalanması sırasında arabuluculuk yapan Peget (1692-1702) ise, İngiltere'nin tarafsız kalması için uğraşmış ise de Avusturya ve Venedik tarafı bir tutum izlemiştir. Karlofça antlaşması sonrası dönemde İngiltere, ticari ve siyasi çıkarları için Yakın Doğu ve Osmanlı Devleti ile daha fazla ilgilenmeye başladı. Bu dönemde İngiltere yavaş yavaş emperyalizme kaydı. Bu amaçla da Hindistan ticaret yolunun güvenliğini sağlamaya yöneldi.

Anahtar kelimeler: Türkiye, Osmanlı, İngiltere, II. Viyana Kuşatması, Karlofça

After The Second Viana Siega Turkish-English Relations

Abstract: British's first relations with Ottoman were filled on economic and commercial areas. While Ottoman State was fighting the West after the second Viana siega in 1683, England preferred to stay neutral. However, because of the conflicts between England and France. England struggled to finish the war between Ottoman and Austria and to let Austria and were freely against France. British ambassador William Trumbull, known with his political studies rather than his commercial activities made great effort to end the war. On the other hand, although Peget, who was appointed for Trumbull position and provided reconciliation during the signing of Karlowitz Agreement tried to here England stay neutral, Austria and Venedik didn't do so. British began to interested in the Ottoman empire and the Middle East to make profit both commercial and politic after the Karlowitz Agreement. In this term, England was getting inclined to Emparializm. For this aim, England tried to secure Indian commercial way.

Keywords: Turkey, Ottoman, England, II. Viana Siega, Karlowitz

TÜRK-İNGİLİZ İLİŞKİLERİNİN BAŞLANGICI

Osmanlı Devleti ile Batı Avrupa Devletleri arasındaki sosyal, ekonomik ve siyasal ilişkilerin en geç İngiltere ile kurulduğunu görmekteyiz (Kurat, 1953). Türklerle İngilizlerin ilk temasları Haçlı seferleri zamanında olmakla birlikte, gerçek anlamda İngiltere'nin Osmanlı ile ilk münasebetleri XIV.

* Dr., Milli Eğitim Bakanlığı.

asrın sonları ile XV. asrın başlarında ticari ve ekonomik alanda olmuştur (Kütükoğlu, 1974). Türkler ile İngilizler ilk zamanlarda coğrafyanın verdiği uzaklığın etkisi ile birbirleriyle fazla ilgilenmemişler ve daha çok ikincil kaynaklar ile birbirlerini tanımışlardır. Osmanlı Devleti, İslam dünyasının en güçlü ve en büyük devleti haline gelince İngilizler de Yakın Doğu ve Osmanlı ile yakından ilgilenmeye başladılar (Laçiner, 2005). Mesela ilk İngiliz müteşebbislerinden olan Anthony Jenkinson, 1553 yılında Halep'te iken Kanuni Sultan Süleyman'dan bir "ticaret müsaadenâmesi" almayı başarmıştır. Bu izne göre kendisine vergisini ödemek şartı ile Osmanlı sularında serbestçe dolaşma hakkı tanınmıştır. Bu imtiyaz sadece Jenkinson ve adamları ile sınırlı idi. Ama bundan Jenkinson ve adamları fazla yararlanma yoluna gitmediler. Daha sonra bazı İngiliz tüccarlar tekrar Osmanlı Devletinden bir takım ticari imtiyazlar elde etmişlerdir. İngiliz tüccarlarına serbestçe ticaret yapmak hak ve imtiyazını vermesiyle İngilizler için Türk pazarları açılmış oldu. Bunun üzerine Londralı tüccarlar, "Levant Company" adıyla ve inhisar esaslarına dayanan bir şirket kurdular. Şirketin statüsü Kraliçe Elizabeth tarafından 11 Eylül 1581 tarihinde tasdik edildi. Bu şekilde Levant Company kuruluşundan 1825 yılında tasfiyesine kadar 244 yıl içinde Türk-İngiliz ekonomik ilişkilerinin esasını teşkil etmiştir (Kütükoğlu, 1974; Kurat, 1952).

İngiltere, gerek ekonomik çıkarları gerekse İspanya'ya karşı siyasî destek sağlamak amacıyla 1575 yılından sonra Osmanlı Devleti'nin dostluğunu ve güvenini kazanmaya çalıştı. Bu özverili gayretin ürünü olarak, İmparatorluktan bazı imtiyazlar elde etti (Meram, 1969). Osmanlı İngiliz ilişkilerinin ticari alandan siyasi alana kayması ise 1578 yılında gelen elçi William Harborne'den sonradır (Kurat, 1952). Harborne'un en önemli görevi, İngiltere ile Osmanlı arasındaki ticareti arttırmak ve İngiliz mallarını yeni pazarlara açarken İngiltere için gerekli hammaddeleri daha ucuza alabilmektir. Bu çerçevede yeni büyükelçi bir takım siyasi girişimlerde bulunarak, gelişinden çok kısa bir süre sonra İngiliz malları için gümrüklerde önemli indirimler (kapitülasyonlar) sağladı. Bu tarihten sonra ticaret, Osmanlı İmparatorluğu ile İngiltere arasındaki ilişkilerin en önemli başlıklarından biri haline aldı. Bu ilişkiler zaman içerisinde siyasi bazı anlaşmazlıklar ile sekteye uğradıysa da kesintisiz devam etti (Laçiner, 2005).

Osmanlı Devleti ile İngiltere'nin siyasi ilişkileri II. Viyana kuşatması sonrası yoğunluk kazanmıştır. İngiltere'nin bu dönemde Osmanlı ile ilişkilerinin temeli, doğuyla ulaşım bağlantısı yönünden stratejik önemi olan ve doğal kaynakları bakımından son derece zengin olan Hindistan'ı güvenlik içinde tutmaktır. İngiltere, Hindistan'ı ele geçirdiği sırada, Osmanlı Devleti zayıflamaya başlamış ve Hindistan Osmanlı Devleti'nin genişleme kapsamı dışında kalmıştır (Mughul, 1974). Bu nedenle, İngiltere, bölgenin güçlü İmparatorluğu olan Osmanlılarla çatışma durumuna girmemiştir. İngiltere bu

dönemde Osmanlı devleti ile çatışmaktan ve karşı karşıya gelmekten kaçınsa da İngiltere'nin Hindistan'a yerleşmeye başlaması ile bu ilişkiler biraz daha gerginleşerek devam etmiştir (Rivlin-Mughul, Szyliowich, 1965).

II. VIYANA KUŞATMASI SONRASI TÜRK-İNGİLİZ İLİŞKİLERİ

II. Viyana Kuşatması ve Osmanlı Devletinin Durumu

Köprülü Mehmet Paşa'nın damadı Merzifonlu Kara Mustafa Paşa, 1676 yılında sadrazamlığa geldikten sonra imparatorluğu eski gücüne kavuşturmak niyeti ile bir dizi fetih hareketine girişti (Özcan, 2002)¹. Bu amaçla, 1678'de Çehrin'i ele geçirdi. Bu zaferden sonra Ruslar, Dinyeper Nehri'nin sağında kalan toprakları Osmanlılara bırakmak zorunda kaldılar. Zaferlerin devamını getirerek Osmanlı'yı yeniden Avrupa'daki en geniş sınırlara ulaştırmak isteyen Merzifonlu, Orta Macaristan'da, Katolik Avusturya'ya karşı isyan eden Protestan Macarları himayesine aldı. Tökeli İmre, Osmanlılar tarafından Orta Macaristan Kralı olarak tanındı. Bu durum, Avusturya'nın tepkisine neden oldu. Bundan başka, Tökeli İmre'nin elçisini padişaha takdim ile himaye altına aldırdı ve kendisine askerî yardımda bulundu (Refik, 1332; Uzunçarşılı, 1995). Bu arada Avusturya İmparatoru'nun elçisi Kont Alber Dö Kaprara, 1682 senesinde Merzifonlu Kara Mustafa Paşa'ya gelerek, bitmesine iki sene kalmış Vasvar Anlaşması'nın yirmi sene uzatılmasını istedi². Fakat Merzifonlu Kara Mustafa Paşa, elçiden Raab (Yanikkale)'in iadesini, Avusturya'ya karşı hazırladığı sefer için tazminat verilmesini ve Macarların mezhep hürriyetini istedi. Merzifonlu Kara Mustafa Paşa'nın bu istekleri karşısında, Avusturya elçisi Kont Albert de Kaprara, Yanikkale için **“kale kılıç ile alınır, yoksa buradaki söz ile kale verilmez”** (Silahdar, 1928; İlgürel, 1993) sözleri Merzifonluyu kızdırdı. Merzifonlu bu söz karşısında elçinin isteğini geri çevirdi (Kantemir, 1980; Rifa'at, 1963). Bu gelişmelerin ardından Osmanlı ordusu sefere çıktı. Ordu 3 Mayıs 1683'te Belgrad'ın karşısında Zemun önlerine geldi ve 24 Mayıs'ta buradan hareket etti. 27 Haziranda İstolni-Belgrad'da³ bir harp meclisi toplanarak bu mevsimde Yanikkale ile Komaran kalesinin fethi ve Avusturya'ya akınlar yapılması fikri mecliste görüşüldü. Fakat Kara Mustafa Paşa mecliste ağırlığını koyarak Viyana üzerine gidilmesini kabul ettirdi (Çiçek, 2001).

Merzifonlu Kara Mustafa Paşa, Viyana'ya doğru ilerlerken padişahı durumdan haberdar etmiştir. Bu emri vaki karşısında padişah: “Kasdımız

¹ Defterdar Sarı Mehmed Paşa, **Zübde-i Vekayiât**, (Haz. Abdülkadir Özcan), TTKY, Ankara, 1995, s. 7-70.

² Avusturya, Vasvar Antlaşmasının uzatılmasını Batıda Fransa ile savaştığından istemiştir.

³ Stuhlweisenburg, Budin vilayetinde bir sancağın adı.

Yanikkale ve Komaran kaleleri idi; Beç (Viyana) kalesi dilde yoktu; Paşa ne acip saygısızlık edip bu sevdaya düşmüş. Hoş imdi Hak Teâlâ âsan getüre; lâkin mukaddem bildireydi rıza vermezdim.” (Silahdar, 1928) demiştir. 1683’te kuşatma başladığında, Avusturya imparatoru şehri terk ederek, Viyana’nın kuzeyinde daha güvenli hissettiği Lintz şehrine gelmiştir. İmparator’un şehri terk etmesine rağmen daha önceden kurulan haçlı ittifakı da derhal Avusturya’ya yardım göndermiştir. Osmanlı ordusu müttefik Avrupa kuvvetlerine karşı Viyana’da ağır bir yenilgi almıştır. Bu yenilgi üzerine Osmanlı ordusunda bir panik başlamış, muhasara dağılmış ve ordu Budin’e doğru geri çekilmiştir (Baysun, 1993; Danişmend, 1950; Schreiber, 1982) ⁴.

Viyana yenilgisi Avrupa’da büyük bir sevinç yarattı. Şimdiye kadar yenilmeyen Osmanlı’nın, Avrupa’da birlik olunca yenileceği anlaşıldı. Papalığın girişimi ile Osmanlı’ya karşı güç birliği içerisine giren, Avusturya, Lehistan, Rusya ve Venedik, 1684 yılında “**Kutsal İttifak**”ı oluşturarak var güçleri ile Osmanlı Devleti’ne karşı saldırmaya başladılar. II. Viyana kuşatması sonrası oluşan bozgun havası içerisinde Osmanlı ordusu Mohaç ovasında büyük bir bozguna daha uğradı. Bu karışık ortamda IV. Mehmet tahttan indirilerek yerine kardeşi II. Süleyman geçirildi (Hammer, 2000).

Karlofça Antlaşmasının İmzalanmasına Kadar Türk-İngiliz İlişkileri

Osmanlı Devleti, Avrupa devletleri karşısında almış olduğu ağır yenilgiler üzerine Avusturya ile anlaşma yolları aramaya başladı. Kara İbrahim Paşa⁵ ve Sarı Süleyman Paşa⁶ zamanlarında Avusturya ile barış için zemin arandı. Avusturya almış olduğu üst üste galibiyetler üzerine, barış için Osmanlı devletine kabul edemeyeceği tekliflerde bulundu. Bu arada II. Süleyman’ın hükümdar olması üzerine barış taraftarı olan Bekri Mustafa Paşa⁷, saltanat değişikliği bahanesi İngiltere ve Hollanda’nın Galata’da bulunan elçileri aracılığı ile Nişancı Zülfikâr Efendi ve Divân-ı Hümâyun baş tercümanı İskerletzâde Aleksandr’ı hem saltanat değişikliğini bildirmek ve hem de bu sebep ile mümkün olursa barış yapmak için Viyana’ya 15 Şubat 1688 tarihinde elçi olarak gönderdi⁸. Bu heyetin, Viyana’ya gidişi sonrası Belgrad’ın düşmesi üzerine İmparator I. Leopold, müttefikleriyle birlikte

⁴ Ahmet Ağa, **Viyana Kuşatması Günlüğü**, (Çev. Richard F. Kreutel, Türkçesi, Esat Nermi), Milliyet Yayınları, İstanbul, 1970, s. 50.

⁵ Sadareti, (15 Aralık 1683 – 18 Aralık 1685).

⁶ Sadareti, (18 Aralık 1685 – 23 Aralık 1687).

⁷ Sadareti, (30 Mayıs 1688 – 7 Kasım 1689).

⁸ Zülfikar Paşa, **Sefaretnâme**, s. 15, (Wolfgang Jopst **Der Gesandtschaftsbericht des Zülfikar Efendi über die fridensverhandlungen in Wien 1689**, Doktora Tezi, Universität Wien, Wien, 1980).

daha ağır şartlar öne sürmüştür (Heywood, 1985)⁹. İngiltere'nin tüm girişimleri de fayda vermemiştir. Uzun görüşmelerden sonra bu ağır talepler karşısında bir anlaşmaya varılamamış ve bu teşebbüs de sonuçsuz kalmıştır (Raşid, 1865).

II. Viyana Kuşatması sonrası dönemde İngiltere'nin ticaret hacminde daralma meydana geldi. Nitekim 1680'de 27.771 top olan İngiltere'nin kumaş ihracatı 1685'de 16.282'ye düştü. Bu dönemde Fransa'nın İngiltere'ye karşı üstünlüğü dikkat çekmektedir. 1687'de Fransa 506.520 kuruş ihracat ve 170.000 kuruş ithalat gerçekleştirirken İngiltere 302.743 ihracat sadece 10.000 kuruş ithalat gerçekleştirebilmişlerdir. 1688-1699 yılları arasında iyice gerileyen İngiliz Osmanlı ticareti 1695 yılından itibaren yeniden yükselişe geçmiştir. 1698-1700 yıllarında ise İstanbul'un dış ticaretinde İngilizler tam egemenliği ellerine almaya muvaffak olmuşlardır (Kütükoğlu, 1974). İngiltere ise bu durum karşısında, Fransa ile aralarındaki düşmanlıktan dolayı Avusturya yanlısı bir tutum izleyerek Osmanlı ile Avusturya arasındaki savaşın bitmesi ve Avusturya'nın Fransa'ya karşı daha serbest hareket edebilmesi için büyük gayret göstermiştir. Mesela Osmanlı coğrafyasında ticari faaliyetlerden ziyade siyasi çalışmaları ile tanınan İngiliz büyük elçisi William Trumbull (1686-1691), İngiltere'nin menfaatleri icabı savaşın bitmesi için Osmanlı nezdinde de barış için siyasi girişimlerde bulunmuştur (Kurat, 1952; Heywood, 1985).

Bu gelişmeler olurken, 6 Şubat 1695 Pazar günü Sultan II. Ahmet ölmüş yerine, II. Mustafa Padişah olmuştur. II. Mustafa'nın tahta çıkmasıyla, devlet erkânı arasında, 1683 II. Viyana kuşatmasından bu yana yıllardır süregelen savaşları ve yenilgileri sonuçlandırma arzusu kuvvetlendi. Hatta İngiltere elçisinin Osmanlı Devleti ile Avusturya arasındaki savaşa son verme teşebbüsü de devlet adamları arasında ferahlık yaratmıştır. Fakat II. Mustafa, devlet adamları gibi düşünmüyordu. Yeni padişah, niyetinin Kanuni Sultan Süleyman gibi bizzat sefere çıkmak olduğunu bildirdi. Çünkü ona göre başarısızlıkların sebebi, seleflerinin seferlerden uzak kalışı idi. O, bu nedenle tahta çıkışının üçüncü gününde bir hatt-ı hümayûn yayınlayarak kendinden önceki padişahların zevk ve sefaya dalıp devlet işleri ile uğraşmamaları sebebiyle düşmanların dört yandan ülkeyi sardığını belirtir. Bizzat savaşa katılmak istediğini söyleyerek, devlet erkânının bu konudaki görüşünü sorar. Buna cevap olarak, sadrazam devlet erkânı ile yaptığı görüşmelere dayanarak padişahın savaşa katılmasının çok masraflı olmasının yanında devlet otoritesinin bozulacağından bahseder. II. Mustafa, devlet adamlarının bu olumsuz görüşlerine rağmen savaşa bizzat katılmaktan vazgeçmez (Aksun, 1994). Bu gelişmelerin ardından Avusturya ile mücadele yeniden

⁹ Rami Mehmet Paşa, **Vekâyi'-i Musâleha**, Millet Kütüphanesi, Reşit Efendi Kısmı, Nr. 685, s. 3a.

başlar. II. Mustafa Avusturya üzerine çıktığı iki zaferi başarı ile sonuçlandırır.

Sultan II. Mustafa Osmanlı Devleti'nin II. Viyana bozgunundan sonra almış olduğu yenilgilere son vermek ve II. Macaristan seferinde başarı elde etmesinden cesaret bularak, 12 Nisan 1697 tarihinde III. Macaristan seferine çıkmaya karar verdi¹⁰. Bu sefer sırasında Osmanlı ordusunun uygulamış olduğu yanlış savaş stratejisi sonucu Zenta mevkiinde ağır bir yenilgi alındı. Devlet adamları bu yenilgi üzerine barışı daha ciddi düşünmeye başladılar. Fakat yeni atanan sadrazam Hüseyin Paşa Zenta yenilgisi sonrası 1683 II. Viyana yenilgisinden bu yana müttefik Avrupa kuvvetlerine karşı devam etmekte olan Osmanlı yenilgisine ve geri çekilmesine son vermek niyetinde idi. Padişah da aynı şekilde Zenta bozgununun izlerini silmek istiyordu. Bunun için Hüseyin Paşa'ya barış görüşmeleri devam ederken büyük bir ordu hazırlatmayı da ihmal etmedi¹¹.

Karlofça Antlaşmasının İmzalanması Sırasında Türk- İngiliz İlişkileri

Osmanlı tarihinin seyrine tesir eden Zenta savaşında ordunun sekizde biri telef olduğu gibi yüklü miktarda hazine kaybedilmiştir. Daha da önemlisi, savaş sırasında vezîriâzam Elmas Mehmet Paşa da şehid düşmüş “**Mühr-i Hümayûn**”¹² sefer meydanında kalmıştır (Uşşâkîzâde, 2005). Alınan büyük yenilgi, Kutsal İttifak Devletlerine bırakılan yerlerin geri alınamayacağı, hatta eldeki toprakların dahi korunamayacağı düşüncesini doğurdu. Bunun üzerine devletin ileri gelenleri barışa sıcak bakmaya başladılar¹³. Osmanlı Devletinin barışa yanaşmasında İngiltere elçisi Peget'in girişimleri de etkili olmuştur. İngiltere II. Viyana kuşatması sonrası dönemde devam eden büyük savaş döneminde barış için her fırsatta Osmanlı Devleti ile Avusturya arasında arabuluculuk yapmıştır. Dönemin devlet adamlarına adeta yalvarırcasına barışa yanaşmaları için ricada bulunmuştur.

Yukarıda da ifade edildiği gibi ikinci Viyana kuşatması sonrası oluşan bozgun döneminde İngiltere elçisi Lord Peget, barış için zemin ararken Sadrazam Elmas Mehmet Paşa'nın Fransız yanlısı olması ve İngiliz gemilerinin Osmanlı sularında korsanlık yaptıkları söylentileri üzerine Türk-İngiliz ilişkileri ve ticareti en durgun dönemini yaşamaya başlamış diyebiliriz. Zenta bozgunu sonrası Sadrazam olan Hüseyin Paşa döneminde bu anlayış değişmeye başladı (Heywood, 1985). Nitekim Köprülü Hüseyin

¹⁰ BOA, A. {VKN.d, 2/1700, s. 2; BOA, MAD.d, 2150; BOA, D.EVM, 151/150; BOA, İE, DH, 1649; BOA, Ali Emiri, Mustafa-II, 4/355, 7/649, 8/762, 9/890; BOA, MAD.d, 6371; BOA, C. AS, 37771.

¹¹ BOA, Ali Emiri, Mustafa-II, 1/77; BOA, A.{DVN, 252/81.

¹² Bu mühür bugün Viyana müzesinde saklanmaktadır.

¹³ BOA, A. {VKN.d, 2/1700.

Paşa sadrazam olduktan kısa bir süre sonra 1698 başlarında İstanbul Kaymakamı, Kaptan Paşa ve İzmir Kadısına yollamış olduğu bir hüküm ile İngiltere'nin eskiden beri Devlet-i Aliye ile dost olduğunu, Kralın Osmanlı Devletine karşı sadakat içerisinde bağlı olduğu bundan dolayı da İngiliz tüccarlarına ahidnâme-i humâyûn gereği hareket edilmesi gerektiği fakat Galata'da bazı kimselerin, bu tüccarları rencide ettikleri hatta daha da ileri giderek tüccarları dövdükleri beyan edilerek bunun önüne geçilmesi istenmiştir. İzmir gümrüğünde ise %3 verginin dışında tüccarlardan ek gümrük vergisi talep edildiği, kesinlikle böyle bir duruma mahal verilmemesi istenmiştir. Hükümde devamla bu duruma neden olanların cezalandırılması ifade edilerek kesinlikle buna benzer bir şeyin bir daha yaşanmaması konusunda görevliler uyarılmıştır (Refik, 1930; Ülker, 1989)¹⁴. İngiltere'nin büyük elçisi Peget barış görüşmeleri sırasında Osmanlı hükümeti nezdindeki itibarına da güvenerek Hüseyin Paşa'ya göndermiş olduğu diğer bir arzında, İngiliz tüccarlarının bir limana indirip gümrük vergisini vermiş oldukları bir malı, bu limanda satamayıp başka bir limana taşımak istedikleri zaman, gümrük görevlilerinin tekrar vergi istedikleri hususunda şikayetçi olmuştur¹⁵. Bu durum incelendikten sonra elçinin isteği yerinde bulunarak görevlilerden tekrar böyle bir vergi istememeleri için hüküm yazılmıştır. Osmanlı Devleti sınırları içerisindeki uluslararası ticaretin güvenli bir şekilde yapılması için gayret göstermiştir. Özellikle savaş dönemlerinde İzmir gibi liman şehirlerinde devletin kapitülasyonlar ile belirlemiş olduğu vergi dışındaki istekler artmıştır. Devlet bu durum karşısında elçinin isteği üzerine böyle durumların yaşanmaması için tedbirler alma yoluna gitmiştir.(Ülker, 1989).

Bazı kaynaklarda dönemin sadrazamı Hüseyin Paşa'nın barışa meyilli olduğu ifade edilse de diğer bazı kaynaklarda da sadrazamın barışa meyilli olmadığı ifade edilmektedir. Bu kaynaklarda gerekçe olarak Zenta Faciası gibi nazik bir durumdan sonra barış yapmanın Osmanlı Devleti için faydalı olmadığı düşüncesi hâkimdir. Bazı kaynaklarda da Hüseyin Paşa'nın barış taraftarı gibi gösterilmesi ise onun İngiltere ve Hollanda elçileri ile barış görüşmelerinde bulunması ve onların girişimleri ile barışa yaklaşmış olmasındandır¹⁶. Mesela Nâima, eserinde "**İngiltere elçisinin yalvarmasına dayanamadı**" şeklinde bir ifade kullanması devletin barış taraftarı değil iken, elçilerin girişimi ile bu işe yanaşmış izlenimini vermektedir(Nâima, 1280; Kösoğlu, 1997).

¹⁴ BOA, A. {DVN. DVE. d -35/1, s. 62vd.

¹⁵ Liman ve iskelelerde yabancı tüccarlara karşı "ahidnâme-i humayun" dışında davranışlar 1697, 1698, 1699 yıllarında artmıştır. Bu dönemde kadılara ve görevlilere gönderilen belgelerde de yoğunluk mevcuttur. 1699 sonrası ise bu hukuksuz davranışlarda azalma görülmektedir.

¹⁶ BOA, A. {DVN, 252/83, 253/72; Behçeti-al Seyyid İbrahim, **Silsiletü'l-Âsafıyy fi Devleti'l-Hakaniyeti'l-Osmanniyye**, Köprülü Kütüphanesi, 9435 II. K. 212, vr. 2.

Uzun süredir devam etmekte olan bu savaşlarda, büyük kayıplar vermiş olan Avusturya ve Venedik'te barış taraftarıydı. Çünkü Avusturya, Fransa ile de mücadele etmekte idi. Özellikle İspanya tahtı veraseti meselesinin ortaya çıkışından sonra, iki cephede birden zor durumda kalmıştır. Fransa Kralı XIV. Louis, torununu İspanya Kralı yapabilmek için Avrupa savaşına hazırlanıyordu. Avusturya ise İspanya'da sönmek üzere olan Habsburg hanedanına, kendi prenslerinden birini oturtmak istiyordu. Çünkü Avusturya'da da aynı haneden iktidarda idi. Bu yüzden Avusturya ile Fransa arasında "**İspanya Veraset Savaşları**" denen bir mücadele vardı (Kennedy, 1998; Shaw, 1983)¹⁷. Avrupa devletlerinin tamamı XIV. Louis'e cephe almış durumda idi. Fransa bu durumda yalnız kalmıştı. Aynı zamanda Osmanlı Devleti ile uzun süredir dost olan bir devletin güçlenmesini de istemiyorlardı. İspanya, sömürgeleri ile beraber Amerika kıtasının büyük bir kısmını elinde bulundurmakla beraber git gide güç kaybetmeye başlamıştı. İşte böyle kritik bir durumda Avusturya'nın uzun süredir savaşmış olduğu Osmanlı ile yeniden savaşa tutuşması Avrupa devletlerini güç duruma sokabilirdi. Tüm bu nedenlerden dolayı İngiltere, Fransa ile aralarındaki olan mücadelenin de etkisi ile Avusturya'nın Osmanlı karşısında daha serbest hareket edebilmesi için barışa aracılık yapmaya başlamıştır (Özcan, 2001).

Her iki tarafta hal böyle iken, İngiltere ve Hollanda elçileri Avusturya lehine anlaşmaya zemin aramaktaydılar. Sultan II. Mustafa han ise hiç olmazsa kaybedilen toprakların bir kısmını geri almak niyetindeydi. Bundan dolayı da barışa yanaşmak istemiyordu. İngiltere ve Hollanda elçilerinin ısrarlı isteklerini gören Sadrazam Hüseyin Paşa, her ne kadar böyle bir durumda barış yapmak istememesine rağmen, uzun süredir devam etmekte olan savaşları bitirmek için bu ısrarları ve Avusturya'nın içinde bulunduğu durumu da dikkate alarak barışın iyi bir fırsat olduğunu düşünmeye başlamıştır¹⁸.

Hüseyin Paşa, Edirne'ye gelen İngiltere'nin devamlı elçisi Peged ve Hollanda'nın elçisi Koler ile müzakerelerde bulundu¹⁹. Bu iki elçi, krallarının Avusturya ile dostluğu kadar Osmanlı ile de dost olduğunu, on altı yıldır devam etmekte olan savaşın son bulması gerektiğini, bunun için de aracı olabileceklerini bildirmişlerdir. Hüseyin Paşa da devletin toparlanması için, böyle bir durumda barışa meyilli olmasa bile, savaşın devam etmesini de istememekte idi. Tüm bunların ötesinde böyle nazik bir anda savaşa devam etmek, gelecek felaketlere zemin hazırlamak demektir. İngiltere ve

¹⁷ BOA, A. {DVNS.MHM.d-106, s. 722, 726.

¹⁸ Behçeti İbrahim Efendi, a.g.e., vr. 181a; Uşşâkizâde Târîhi, s. 310, 315.

¹⁹ BOA, MAD.d, 7744, s. 6, 11, (Râmi Efendi, İskerletzâde, Peget ve Collet'in 22 Haziran 1698 ile 25 Şubat 1699 tarihleri arasında harcamaları); BOA, İE. HR, 523, 542, 543, 544.

Felemenk Kralları, İstanbul'daki devamlı elçileri aracılığı ile Hükümetin barışa yatkın olduğunu öğrendiklerinden dolayı bu dönemin iyi bir fırsat olduğunu düşünerek biraz daha bastırmışlardır (Rifa'at, 1967; Kolodziejczyk, 2000).

Osmanlı Devletinin barışa yanaşması üzerine Hüseyin Paşa, dîvân-ı hümâyun tercümanlarından İskerlet-oğlu Alexandre Mavrokordato'yu elçiler ile temasa memur etti. İngiltere elçisi Peget'ten alınan temenniler, tekrar görüşüldükten sonra barış için zemin hazırlandı. Bundan sonrada İngiltere elçisi Peget sekreteri Schreyer'i ile III. William'a barış yapılması hususunda bir mektup gönderdi. Avusturya Hükümeti de Osmanlı Devleti'nin barış teklifini “**uti possidetis**”, “**âlâ hâlihi**” (mevcut durumu muhafaza) kabul ettiğini bildirdi²⁰. Osmanlı Devleti, Avusturyalıların barış görüşmeleri için, murahhas tayin etmeleri üzerine Osmanlı Devleti adına Reîsülküttâp Râmi Mehmet Efendi'yi murahhas tayin ederek Baş Tercüman İskerlet-oğlu Mavrocordato ile beraber yanlarında İngiltere elçisi ile birlikte Belgrad'a göndermiştir²¹.

İngiltere, iki tarafın barışa yanaşması için göstermiş olduğu gayreti görüşmelere sırasında da devam ettirmiştir. Peget'in sekreteri ve Postacısı Londra, Viyana ve Edirne arasında adeta mekik dokumuştur. Bu zaman zarfında defalarca at sırtında Londra ve Viyana'ya gitmiş gelmiştir. Müzakereler başlamadan önce ortaya çıkan bir takım pürüzler İngiltere'nin temsilcisi Peget'in girişimleri ile hatta Osmanlı tarafını tutması sonucu çözümlenmiştir. Mesela bu pürüzlerden üçüncü pürüz; müzakere salonunun (çerge) nasıl ve kimin tarafından kurulacağı meselesi idi. Çergenin kurulması hususunda Avusturya ve Venedik uzlaşmaz bir tutum içerisine girmişlerdir. Peget'in, Osmanlılar tarafını tutması neticesinde, çerge Râmi Mehmet Efendi tarafından kurdurulmuştur.

Karlofça müzakerelerinde ilk olarak İngiltere'nin elçisi Peget söz alarak bir açılış konuşması yapmıştır. Elçi iki tarafın barışa yanaşması hakkında, kendilerinin arabuluculuk yaptığını, bu arabuluculuk sayesinde savaş döneminin biteceğini ve iki tarafında dost olacağını vurgulamıştır²². Karlofça görüşmeleri sırasında müzakereler iki tarafın isteklerinde ısrar etmesi üzerine zaman zaman bitme noktasına gelmiştir. Bu durum İngiltere elçisinin girişimleri ile sakinleşmiştir. Peget görüşmeler boyunca İngiltere'nin tarafsızlığını korumaya çalıştıysa da İngiltere'nin menfaatleri icabı Avusturya ve Venedik tarafı bir tutum izlemiştir. Karlofça Anlaşmasının

²⁰ BOA, **İE. HR.**, 352, 353 (Karlofça'ya giden heyetin harcamaları); **Sulhnâme**, s. 10b, 12a; Behçeti İbrahim Efendi, **a.g.e.**, vr. 181a.

²¹ BOA, **İE. HR.**, 379, 542.

²² **Sulhnâme**, s. 57b; **Uşşâkîzâde Târîhi**, s. 359.

imzalanması sırasında görevli olan Rus elçisi ise Rusya'ya yollanmış olduğu raporunda, bunun aksini savunarak İngiltere elçisinin Osmanlı taraftarı bir tutum içerisinde olduğunu ifade etmektedir (Uzunçarşılı, 1995; Şutoy, 1989).

KARLOFÇA ANLAŞMASI SONRASI TÜRK İNGİLİZ İLİŞKİLERİ

26 Ocak 1699 tarihinde imzalanan Karlofça Anlaşması ile Osmanlı devletinin askeri yenilgisi siyasi alana da kaymış diyebiliriz. Çünkü Osmanlı bu anlaşma ile ilk defa resmen Avrupa'nın siyasi ve askeri üstünlüğünü tanımıştır. Tarihinde ilk defa geçici olarak değil; çekilmede değil, müzakereler ile Avrupa devletlerine resmen toprak bırakmak zorunda kalmıştır (Quataert, 2002).

Karlofça Anlaşmasının imzalanmasında büyük gayret sarf eden İngiltere'nin devamlı elçisi Peget'in, Osmanlı ülkesinde görev süresinin dolması üzerine yerine 23 Mart 1702'de Rober dö Sutton atanmıştır²³. Sutton II. Mustafa tarafından kabul edildiği zaman, padişah kendisine **“İngilizler bizim iyi ve eski dostlarımızdır ve bizim onlarla büyük dost olduğumuzun delilini her fırsatta göstereceğiz. Krala dostane tavassutlarından dolayı teşekkürlerimiz ve dostluğuna olan itimadımızı bilhassa göstermekten geri kalmayacağız”** demiştir (Uzunçarşılı, 1995). Fakat bu dostluk ilişkilerine rağmen, İngiltere'nin XVIII. yüzyılın ortalarından itibaren yavaş yavaş emperyalizme doğru yöneldiğini de söyleyebiliriz. Emperyalizme yönelen İngiltere, bu emelini gerçekleştirebilmek amacı ile tüm enerjisini Şark'ı ele geçirmek yani Osmanlı ve İslam coğrafyasına hâkim olmak için harcamaya başlamıştır. İngiltere, bu coğrafyaya hâkim olabilmek için Osmanlı Devletinin siyasi ve idari istiklaline dokunmadan çeşitli anlaşmaları ve sözleşmeleri kabul ettirerek birtakım imtiyazlar sağlamak ve bu şekilde imparatorluğa nüfuz etmek istemiştir. İngiltere bu sayede birçok ayrıcalık ve üstünlük de elde etmiştir (Kodaman, 1980). Nitekim tarihi süreç, İngiltere'nin XVII. yüzyılın başlarından itibaren Osmanlı ile olan ilişkilerinde, tüm politikalarını Şark Felsefesi üzerine kurmuş olduğunun delilidir.

Osmanlı Devleti de II. Viyana kuşatması sonrası imzalanan Karlofça anlaşmasından sonra, barış dönemini fırsat bilip devleti yeniden yapılandırmak için kendisinden önceki ıslahat fikirlerinden ve layihalardan

²³ BOA, C. HR, 1092; BOA, A. {DVN, 277/99; BOA, A. {DVN. DVE. d, 35/1, s. 62, 65; Raşid Mehmed Efendi, **Tarihi Râşid**, C. II, İstanbul, 1282(1865), s. 528; Defterdar Sarı Mehmed Paşa, **Zübde-i Vekayiât**, (Haz. Abdülkadir Özcan), TTKY, Ankara, 1995, s. 725; Uşşâkîzâde es-Seyyid İbrâhîm Hasîb Efendi, **Uşşâkîzâde Târîhi**, C. I-II, (Haz. Raşit Gündoğdu), Çamlıca Basım Yayın, İstanbul, 2005, s. 489.

da yararlanarak her alanda birtakım ıslahatlara girişmeyi ihmal etmemiştir (Reşid, 1327; Palmer, 1992).

Karlofça anlaşması ile sonuçlanan müzakereler için anlaşma devletlerinin ve diğer bazı batılı devletlerin başkentlerinde, Osmanlı temsilcilerinin “Hıristiyan murahhaslarını aldattıkları” söylentileri çıkmasına neden olmuştur (Aksun, 1994). Karlofça antlaşmasından sonra başta İngiltere olmak üzere Avrupalı devletler Osmanlı Devleti’nin iç işlerine karışmak için büyük çaba göstermişlerdir. Anlaşma sonrası kaptan paşa ve kadırlara gönderilen hüküm ile İngiltere, Hollanda, Venedik gibi devletlerin İstanbul’da bulunan elçileri, adalara yakın yerlerdeki konsolosları aracılığı ile Hıristiyan halkın vergilerine talip olduklarından, bu işten derhal el çektirilmeleri ve hiçbir şekilde adı geçen devletlerin bu halka sahip çıkmamaları hususunda uyarılmıştır²⁴. Diğer taraftan İzmir muhafızı ve daha birçok vali ve kadırlara yazılan emirler ile Osmanlı tabiiyetinden zorunlu olarak başka devletlerin tahakkümüne giren Zenta, Kefalonya, Korfu ve başka yerlerdeki ahali durumları hakkında bilgi verilerek ilgilenilmesi ve adı geçen devletlere karşı hukuklarının korunması, gerekirse Osmanlı sınırlarına taşınması hususunda uyarılmışlardır²⁵.

SONUÇ

Osmanlı Devleti ile İngiltere arasındaki ciddi anlamda siyasi ve ticari ilişkiler coğrafyanın verdiği uzaklığın etkisi ile geç başlamıştır. Osmanlı Devleti ile İngiltere arasındaki bu ilişkiler Karlofça antlaşmasına kadar karşılıklı dostluk ve çıkar içerisinde devam etmiştir.

II. Viyana bozgunu ve bozgunun sonucunda imzalanan Karlofça Antlaşması, Osmanlı tarihinde yeni bir dönemin başladığının göstergesi olmuştur. Taarruzdaki Osmanlı ordusu II. Viyana kuşatması sonrası savaşlar dizisini kaybettikten sonra bu anlaşmayı imzalayarak savunmaya çekilmek zorunda kalmıştır. Devrin sadrazamı Köprülü Amcazâde Hüseyin Paşa bu barış dönemini fırsat bilip devleti yeniden yapılandırmak için kendisinden önceki ıslahat fikirlerinden ve layihalardan da yararlanarak her alanda birtakım ıslahatlara girişmeyi de ihmal etmemiştir. Bu barış döneminde devlet, Kuzeyden gelen düşmana karşı da toparlanma fırsatı bulmuştur.

İngiltere, II. Viyana kuşatması sonrası kendi menfaati icabı tarafsızlık politikasını sürdürmeyi tercih etmiştir. İngiltere, Karlofça anlaşmasının imzalanması için Kutsal İttifak devletleri ve Osmanlı devleti arasında arabuluculuk yapmıştır. İngiltere Karlofça antlaşmasının imzalanması için

²⁴ BOA, MD-111, (Evahiri Zilkade 1112).

²⁵ BOA, Cevdet, Hariciye, 8571.

çok büyük çaba sarf etmiştir. İngiltere'nin Avusturya ile Osmanlı Devlet arasındaki savaş döneminin bitmesinin istemesinin temel sebebi ticari kaygılarından kaynaklanmaktadır. Çünkü bu dönemde İngiltere'nin Akdeniz ticaretinde ciddi bir daralma ve gerileme dikkat çekmektedir.

İngiltere, Karlofça anlaşmasının imzalanmasına kadar geçen süreçte ticari ilişkilerinin zarar görmemesi için Osmanlı Devleti ile iyi ilişkilerini her fırsatta güçlendirmeyi ve devam ettirmeyi tercih etmiştir. Fakat Karlofça antlaşması ile sonuçlanan müzakereler sonrası tarafsızlık ilkesinden vazgeçen İngiltere, Türk ve İslam dünyası üzerindeki baskısını artırmaya başlamıştır. XVIII. Yüzyılın başlarından başlamak üzere İngiltere'nin politikalarında kesin bir değişimin olduğunu da söyleyebiliriz.

KAYNAKÇA

Arşiv Kaynakları

- BOA, A. {DVN. DVE. d . 35/1.
BOA, Ali Emiri(AE) - Mustafa-II, 1/77; 4/355, 7/649, 8/762, 9/890.
BOA, Babı Asâfi D., A. DVN, 277/99; 252/81, 83, 253/72.
BOA, Cevdet Tasnifi, Hariciye, 8571, 1092.
BOA, A. {DVNS. MHM. d 106, 111.
BOA, A. {VKN. d, 2/1700, s. 6, 8.
BOA, C. AS, 37771.
BOA, C. HR, 1092;
BOA, D.EVM, 151/150.
BOA, İE, DH, 1649.
BOA, İE. HR, 352, 353, 523, 542, 543, 544.
BOA, MAD.d, 2150, 6371, 7744.

Kitaplar

- Aksun, Z. N. (1994). *Osmanlı Tarihi-II*, İstanbul: Ötüken.
- Aktepe, M. (1991) “Amcazâde Hüseyin Paşa”, *İ.A.*, DVY, 3: 8-9.
- Behçeti-al Seyyid İbrahim, *Silsiletü'l-Âsafıyy fi Devleti'l-hakaniyeti'l-Osmanniyye*, Köprülü Ktp., 9435 II. K. 212.
- Defterdar M. P. (1995). *Zübde-i Vekayiât*, (Haz. Abdülkadir Özcan), Ankara: TTKY.
- Danişmend, İ. H. (1950). *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, İstanbul: Türkiye.
- Kolodziejczyk, D. (2000) *Ottomon –Polish Diplomatic Relations (15th, 18th Century)*, Brill.
- Kantemir, D. (1980), *Osmanlı İmparatorluğu'nun Yükseliş ve Çöküş Tarihi*, C. III, (Çev. Özdemir Çobanoğlu), Ankara: Kültür Bakanlığı.
- Kennedy, P. (1998). *Büyük Güçlerin Yükseliş ve Çöküşleri*, (Çev. B. Karanakçı), Ankara: İş Bankası.

Kurat, A. N. (1952). *Türk İngiliz Münasebetlerine Kısa Bir Bakış*, Ankara: TTKY.

Kütükoğlu, M. (1974). *Osmanlı İngiliz İktisadî Münasebetleri*, Ankara: Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü.

Kösoğlu, N. (1997). *Türk Dünyası Tarihi ve Türk Medeniyeti Üzerine Düşünceler*, İstanbul: Ötüken.

Meram, A. K. (1969). *Belgelerle Türk-İngiliz İlişkileri Tarihi*, İstanbul: Kıtış.

Mughul, M.Y. (1974). *Kanunî Devri Osmanlıların Hint Okyanusu Politikası ve Osmanlı-Hint Müslümanları Münasebetleri, 1517-1538*, İstanbul: Fetih.

Mustafa Naîmâ Efendi, **Naîmâ Tarihi**, C. 1, İstanbul, 1280, s. 58;

Palmer, A. (1992). *Osmanlı İmparatorluğu Son Üç Yüz Yıl Bir Çöküşün Yeni Tarihi*, İstanbul: Sabah.

Purgstall B. H. (2000). *Büyük Osmanlı Tarihi*, C, VI, İstanbul: Sabah.

Quataert, D. (2002). *Osmanlı İmparatorluğu 1700-1922*, İstanbul: İletişim.

Râşid Mehmed Efendi(1865), *Tarihi Râşid-II*, İstanbul.

Rami Mehmet Paşa, *Vekâyi'-i Musâleha*, Millet Kütüphanesi, Reşit Efendi Kısım, Nr. 685.

Refik, A. (1930). *Hicri Onikinci Asırda İstanbul Hayatı 1100-1200*, İstanbul: Devlet Matbaası.

Ahmet Refik, *Felaket Seneleri*, İstanbul, 1332.

Reşid, A. (1327). *Haritalı ve Resimli Mükemmel Tarihi Osmanî*, C. II, İstanbul.

Schreiber, G. (1982). *Edirne'den Viyana Kapılarına Kadar Türklerden Kalan*, İstanbul: Milliyet.

Silahdar Fındıklı Mehmet Ağa, *Nusretnâme*, C-I, (Sad., İ. Parmaksızoğlu), Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1962.

Silahdar Fındıklı Mehmet Ağa, *Silahdar Tarihi*, C. II, Orhaniye Matbaası, İstanbul, 1928.

Stanford, S. (1983). *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye*, (Çev., M. Harmancı), İstanbul: E Yayınları.

Uçarol, R.(1995). *Siyasi Tarih*, İstanbul: Filiz.

Uşşâkîzâde es-Seyyid İbrâhîm Hasîb Efendi. (2005). *Uşşâkîzâde Târîhi-I-II*, İstanbul: Çamlıca.

Zülfikar Paşa, *Sefaretnâme*, s. 15, (Wolfgang Jopst Der esandtschaftsbericht des Zü l-Figar Efendi über die fridensverhandlungen in Wien 1689, Doktora Tezi, Üniversitât Wien, Wien, 1980).

Makaleler

Abou el-Haj, R.(1967). “Ottoman Diplomacy At Karlowitz” *Journal Of The American Oriental Society*, 87/4: 500–520.

Abou-El-Haj, R (1963). *The Reisülküttab And Ottoman Diplomacy At Karlowitz*, İstanbul.

Aktepe, M. M. (1991). “Amcazâde Hüseyin Paşa”, *DİA*, C. III, İstanbul: DVY.

Baysun, M. C. (1993) “Mehmet IV”, *İ.A.*, C. VII, İstanbul: MEB.

Heywood, C. J. (1985). “1689–1698 Yılları Arasında İngiliz-Türk Diplomatik İlişkileri” *Türk-İngiliz İlişkileri 1583–1984*, Ankara: Başbakanlık: 33–41.

İlgürel, M, (1993). “IV. Mehmet”, *DGBİT*, C. XI, İstanbul: Çağ.

Çiçek, K. (2001). “II. Viyana Kuşatması ve Avrupa’dan Dönüş (1683-1703)”, *Türkler-Osmanlı*, C. IX, İstanbul: Yeni Türkiye.

Kodaman, B. (1980). “Avrupa Emperyalizminin Osmanlı İmparatorluğuna Giriş Vasıtaları (1838–1914)”, *Milli Kültür*: 23-33.

Laçiner, S. (2005). “Türkiye – İngiltere İlişkileri ve İşbirliği İmkanları”
<http://www.turkishweekly.net/turkce/makale.php?id=68>

Molnar, M. (2001). “Venedik Kaynaklarında Karlofça Antlaşması, Diplomasi ve Tören”, *Türkler-Osmanlı*, 9: 783–791.

Molnar, M. (2001). “Karlofça Antlaşması’ndan Sonra Osmanlı-Habsburg Sınırı (1699–1701)” *Türkler-Osmanlı*, C. I, İstanbul: Yeni Türkiye.

Özcan, A. (2002). “Köprülüzâde Fazıl Ahmet Paşa”, *DİA*, C. XVI, İstanbul: DVY.

Şutoy, V. E. (1989). “Osmanlı Devleti’nin 1700–1709 Kuzey Savaşı Yıllarındaki Tutumu”, *Belleten*, 207, 208: 903- 966.

Ülker, N. (1989). “XVII. Yüzyılın İkinci Yarısında İzmir’deki İngiliz Tüccarına Dair Ticari Problemlerle İlgili Belgeler”, *Belgeler*, 18: 261–319.